

can or should be done through research, it plays a key role in developing students' understanding. The effective application of the research method requires a lot of time, so it is necessary to choose such topics and types of activities that will best use the limited and precious teaching time, especially during the uncertainty of wartime. The authors aim to popularize the concept of "Big Ideas" in science education through the implementation of inquiry learning practices in school and extracurricular educational activities to overcome educational losses in Ukraine.

Keywords: *inquiry; research; didactic model; Inquiry Based Learning; Inquiry Based Science Education; Big Ideas.*

Стаття надійшла до редколегії 1 грудня 2023 року

УДК 159.942+37.01/09

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-63-71](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-63-71)

Данко Антоніна,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-9551-4327>

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНО-СУСПІЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація.

У статті здійснена спроба визначення ролі партнерства між закладом освіти та державно-суспільними організаціями в наданні психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу (населенню, яке постраждало від війни) в умовах війни та після її закінчення. Досліджено умови ефективного надання психосоціальної підтримки та особливості готовності держави протистояти труднощам сьогодення. Визначено, що головними шляхами реалізації даної проблеми є збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей та відновлення соціальних зв'язків, створення безпечного освітнього простору за допомогою різних інституцій з надання психологічної підтримки на засадах партнерства.

У статті здійснено аналіз інноваційних практик і програм, онлайн- та офлайн-ресурсів для кожного українця, які націлені на підтримку дітей та дорослих, а також навчальних проєктів для психологів та освітян, які допомагають зрозуміти суть психосоціальної роботи, дають практичні навички для надання допомоги учасникам освітнього процесу і активно впроваджуються в Україні: програма кращого навчання (BLP), що впроваджується Норвезькою Радою у справах біженців; практичні навички подолання стресу; психосоціальна підтримка дітей і дорослих від Асоціації інноваційної та цифрової освіти-курс; навчальна гра «КРОК»; безкоштовний онлайн-курс «Соціальне навчання та взаємодія в закладі освіти: навчання через гру для успішного майбутнього»; програма «Ти як?» створена за ініціативи О. Зеленської (містить пояснення стресу, реакцій на стрес та вправи, які допоможуть впоратись з різними емоційними станами).

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження засвідчили, що психосоціальна допомога постраждалим унаслідок воєнних дій передбачає багатоплановість і комплексний характер роботи, вимагає координації зусиль усіх учасників освітнього процесу, а також організації міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії між спеціалістами відповідних служб щодо забезпечення повноцінної психологічної, соціально-педагогічної та психосоціальної допомоги.

Ключові слова: психосоціальна підтримка; педагогіка партнерства; державно-суспільна взаємодія; освітнє партнерство; учасники освітнього процесу; воєнний стан.

Педагогіка партнерства, психосоціальна та психолого-педагогічна партнерська взаємодія постають актуальними проблемами нашого суспільства. Роль партнерства в часи війни та повоєнного періоду є надважливою, адже сприяє розширенню можливостей людини реалізувати свої права як громадянина світу, у якій країні вона б не перебувала.

Одним із пріоритетів держави в разі виникнення надзвичайних ситуацій є захист і покращення психічного здоров'я та психосоціального благополуччя населення. Досягнення цих

пріоритетних завдань вимагає скоординованості дій усіх урядових й неурядових організацій [1], а також закордонних партнерів. Міжнародна гуманітарна політика передбачає заходи щодо захисту життя, здоров'я і гідності людини, співпрацю у боротьбі з хворобами і голодом, у подоланні неписьменності та поширенні визнаних міжнародних стандартів у вихованні дітей і підлітків. Політика здійснюється на двосторонній і багатосторонній основі, а також у глобальних масштабах (у випадках війн, епідемій, стихійних лих та інших екстремальних ситуацій тощо). У нашому випадку – це допомога біженцям, боротьба з тероризмом, психосоціальна підтримка сфери освіти та суспільства загалом [2].

Міністерство освіти і науки України активно співпрацює з офісом О. Зеленської та міжнародними організаціями з метою розв'язання проблеми збереження психічного здоров'я українців, які постраждали внаслідок воєнних дій агресора. Для надання нашим громадянам повноцінного й ефективного доступу до психологічної допомоги створено Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (створено телеграм-канал «Підтримай дитину», де розміщені прості рекомендації, ігри та розвивальні вправи, які можна виконувати у сховищі, вдома чи під час евакуації (аудіоказки, словесні ігри, завдання для артикуляційної гімнастики та інші корисні матеріали, які батьки та педагоги використовують в потрібний момент [3].

Аналіз літератури з цієї проблеми показав, що поняття психосоціальної підтримки у вітчизняних наукових дослідженнях розглядається переважно як допомога населенню через створення безпечних умов і навчання основ самопомоги та підтримки ментального здоров'я, формування відчуття приналежності та відновлення соціальних зв'язків. Тож далі будемо намагатися дослідити наскільки держава готова боротися з цими викликами та які ресурси має вже зараз.

Під час війни в Україні важко переоцінити роль і важливість вчасного надання підтримки учасникам освітнього процесу, адже тривале перебування в ситуації стресу, різні травматичні події, вимушене переміщення осіб та ще багато інших складних ситуацій, з якими стикнулася більшість представників українського народу, вимагає надання підтримки в різних сферах: від матеріальної допомоги до підтримки на ментальному рівні. Унаслідок тривалої травматизації суттєво знижуються соціально-адаптивні можливості людей, втрачається колишній рівень особистісної цілісності, комунікативної компетентності, професійної самоефективності, психологічного добробуту. Важлива роль для відновлення нормального стану відводиться електронній психологічній підтримці (у спільнотах соцмереж, на сайтах/форумах, у месенджерах, психологічних смартфон-додатках, відео- та аудіоплатформах типу Zoom і Skype та підтримці на місцях (офлайн) (М. С. Дворник). Тому важливим є вивчення готовності країни до надання такої підтримки своїм громадянам, зокрема учасникам освітнього процесу [2].

Від початку повномасштабного вторгнення багато громадських і державних організацій (як українських, так і закордонних) створили потужну базу для задоволення цих потреб. Зокрема, у школах ефективно впроваджується навчання з надання психосоціальної допомоги всім учасникам освітнього процесу, надається матеріальна допомога закладам, які зазнали незначних руйнувань, відбудовуються знищені заклади освіти, проводиться постійний моніторинг потреб в освіті для забезпечення її ефективної роботи та підтримки. Освітнє середовище, за означенням Н. І. Лісової, зараз, як ніколи, потребує встановлення стійких партнерських стосунків й узгодженої взаємодії між учнем-учителями-батьками, адміністрацією, іншими учасниками освітнього процесу, місцевою спільнотою, закордонними партнерами, та є неможливим без урахування психологічних аспектів педагогіки партнерської взаємодії. Тобто, психосоціальна та психолого-педагогічна, державно-суспільна взаємодія постає як одна з найбільш актуальних проблем сучасного життя. Така співпраця має цінність не лише в період війни з російським агресором, а й з відновленням України після війни [3].

Аналіз літературних джерел і власний досвід засвідчує, що психосоціальна підтримка та взаємодія різних інституцій задля її реалізації є надважливим завданням сьогодення. Діти – це майбутнє нашої країни, її розвиток, визнання у світовій спільноті, тому вклад у збереження та відновлення соціальних зв'язків, психічного здоров'я, формування стресостійкості та можливо-

сті вільно та безпечно почуватись її нащадкам є дуже актуальним завданням. Держава має робити все можливе, щоб задовільнити потреби населення в психосоціальній підтримці, що можливо завдяки внутрішнім ресурсам держави та готовності закордонних партнерів допомагати нам на засадах партнерства. Партнерська взаємодія – це найвища форма взаємодії, модернізаційний механізм; процес, на якому ґрунтуються соціальне партнерство в освіті; фундамент, на якому будується демократичне управління, яке потребує нового менеджменту [4, с. 29].

Значення стресу, травмивних подій, психологічної допомоги, психосоціальної підтримки розкривають у своїх працях В. Зливков, З. Кісарчук, О. Ліщинська, С. Лукомська, О. Макарова, В. Панок, І. Ткачук, О. Туриніна, О. Федан та ін. Зокрема, особливості психологічної допомоги постраждалим внаслідок воєнних дій описують О. Макарова та Т. Гурлева. Так, З. Кісарчук досліджувала психотерапевтичну роботу з постраждалими з проявами посттравматичного стресу [5], О. Романчук досліджувала психотравму та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії в період війни та післявоєнний період [6]. О. Плетка займався дослідженням психосоціальної підтримки підлітків, які пережили страхіття війни [7], О. Балакірева присвятила час праці, що стосується соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб [8], В. Зливков, С. Лукомська, О. Федан досліджували психодіагностику особистості в кризових життєвих ситуаціях [8] та ін. Так, О. Туриніна описувала особливості посттравматичного стресового розладу та шляхи його психопрофілактики.

Отже, психосоціальна підтримка у вітчизняних наукових дослідженнях розглядається переважно як допомога населенню через створення безпечних умов і навчання основ самодопомоги та підтримки, формування відчуття приналежності та відновлення соціальних зв'язків. Саме тому важливо також приділити увагу ефективності наданої підтримки дітям різних вікових категорій та освітянам, а також готовності держави протистояти викликам сьогодення. Це дасть змогу коригувати та спрямовувати роботу туди, де її потребують найбільше.

Метою статті є визначення особливостей психосоціальної підтримки як складової державно-суспільно взаємодії в умовах воєнного стану.

У ході дослідження здійснено змістовний теоретико-методологічний аналіз проблеми на основі вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури, її системно-структурний і проблемно-цільовий аналіз.

В умовах воєнного стану в Україні роль державно-суспільної взаємодії є ключовою, оскільки це можливість здійснювати цілеспрямований, комплексний і скоординований вплив на людину та суспільство загалом, ціллю якого є відновлення та підтримка соціальних зв'язків. За останній рік активно впроваджуються різноманітні освітні ініціативи та програми, що спрямовані на надання психологічної та психосоціальної підтримки освітянам, батькам та учням. Сфера освіти є ланкою, яка потребує постійної підтримки, адже вона надає дітям відчуття безпеки, повертає до звичного життя, надає можливість відновитися, завести нових друзів, дає змогу гратися, творити, відпочивати та навчатися. Саме тому її збереження в стані ефективного функціонування є вкрай важливим.

Психосоціальну підтримку вже неодноразово описували як основну потребу українських дітей ще до початку повномасштабного вторгнення, а зараз стає ще більш затребуваною. Про це свідчать останні дослідження Міжнародної організації з міграції, Програми розвитку ООН та ЮНІСЕФ спільно з Центром сталого миру та демократичного розвитку проведені в 48 закладах освіти на територіях, близьких до бойових дій. Учені досліджували вплив конфліктів та інших мікросистемних ризиків на підлітків та їх вміння знаходити стійкість протистояти таким негативним впливам. Отримані результати показали, що конфлікт чи інші стресові чи небезпечні ситуації можуть призводити до ментальних проблем (агресивність, підвищення тривожності, депресивні стани, ведення асоціального способу життя) та суттєво знижують якість життя та задоволення ним. Окрім того, підтримка з боку однолітків, батьків і вчителів, емоційний зв'язок зі школою, відчуття приналежності значною мірою допомагають упоратися з різними негативними наслідками впливу таких конфліктів на дітей. Отже, заклад освіти відіграє важливу роль у формуванні

резильєнтності, задоволеності життям учнів, а вчитель є тим, хто забезпечує відчуття згуртованості, приналежності, комфортного та безпечного середовища, у якому зростає вільна та ментально здорова особистість. Емпірична модель цього дослідження, разом із міжнародними дослідженнями показує, що перебування в зоні ризиків призводить до низки негативних наслідків, серед яких: зниження академічної успішності, зниження задоволеності життям, загострення поведінкових проблем, зменшення готовності бути мирним та активним громадянином своєї країни [7].

Зокрема О. Плетка зазначає, що психосоціальна підтримка поділяється на рівні щодо формату та обсягу надання допомоги, а також залучення фахівців: безпека та базові послуги; підтримка на рівні громади, родини; цільова неспеціалізована підтримка [7].

Результати опитування засвідчують, що найбільше психологічної підтримки сьогодні потребують учні: ті, хто перебуває на окупованих територіях, хто стали свідками жакхливих подій; ті, хто не почуваються вдома у безпеці; ті, хто не мають можливості спілкуватися з усіма членами родини; ті, хто втратили когось з родини чи друзів; ті, хто покинули свій дім; ті, хто перебувають у чужій країні та ін. Цю підтримку їм можуть надати психологи (але для цього має бути сформований запит у батьків і має знайтися психолог, що надасть цю допомогу), самі батьки (чудово, якщо у батьків є психологічна освіта або якщо вони цікавляться психологією, але так буває не завжди) та вчителі [8]. І буде чудово, якщо в усіх цих людей будуть потрібні знання та практика надання такої підтримки. Це буде свідчити про часткову готовність держави протистояти змінам. Проте для реалізації цього в потрібних масштабах нам необхідно постійно співпрацювати один з одним, залучати закордонних партнерів і забезпечити доступ до інформації (про курси, навчання, співпрацю, вакансії, книги, додатки, групи підтримки) для всіх членів суспільства, а також до інших ресурсів, що стосуються психосоціальної підтримки (розуміння емоційного стану людей, які пережили страшні психотравмівні події, та їхніх потреб). Варто не забувати, що оскільки не всі побували в пеклі війни, то і не зрозуміють тих, хто його пережив, тому першим кроком має бути донесення правдивої інформації про стан людей, які пережили сильні емоційні потрясіння та мають страх війни.

Важливу роль в умінні надавати допомогу собі та іншим відіграють новітні практики, які впроваджуються в нашій країні завдяки іноземним партнерам. Сьогодні в Україні працює багато організацій, які надають підтримку шляхом навчання вчителів, психологів, проводять заняття для дітей, чи матеріальну допомогу постраждалим (зокрема ВПО), а також сприяють поверненню до звичного життя тих, хто цього потребує. Чимало психологів і вчителів пройшли та продовжують проходити навчання щодо надання психосоціальної підтримки учням і батькам та знають, що ефективно це можна зробити, лише маючи достатньо внутрішнього ресурсу.

Нами здійснено аналіз інноваційних практик і програм, онлайн- та офлайн-ресурсів для кожного українця, що націлені на підтримку дітей і дорослих, а також навчальних проєктів для психологів та освітян, які допомагають зрозуміти суть психосоціальної роботи, дають практичні навички для надання допомоги учасникам освітнього процесу та активно впроваджуються в Україні:

- програма кращого навчання (BLP), що впроваджується Норвезькою Радою у справах біженців;

- перша психологічна підтримка (ППД): управління стресом; робота з панічними атаками (впроваджується Агентством ООН з питань міграції, за фінансової підтримки Бюро гуманітарної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та уряду Великої Британії). Це курс для вчителів і психологів, де кожен знайде практичні вправи для відновлення;

- практичні навички подолання стресу; психосоціальна підтримка дітей та дорослих від Асоціації інноваційної та цифрової освіти – курс;

- навчальна гра «КРОК», яка містить багато корисної інформації, сценаріїв розвитку подій у таких ситуаціях, як: зустріч із незнайомцем, мовні проблеми, інклюзивність, торгівля людьми, образи чи приниження тощо. Під час проходження гри в нашій школі (№ 49, м. Київ) діти отримали змогу попрактикувати те, як їхні рішення впливають на хід подій і зрозуміти те, як вони можуть впливати на почуття іншої людини та які емоції при цьому відчувають;

– безкоштовний онлайн-курс «Соціальне навчання та взаємодія в закладі освіти: навчання через гру для успішного майбутнього»;

– програма «Ти як?», що створена за ініціативи О. Зеленської (містить пояснення стресу, реакцій на стрес і вправи, які допоможуть впоратися з різними емоційними станами). Практичний досвід показує, що користь та практичність програми в тому, що вона доступна кожному, хто потребує допомоги, але сказати про це з певних причин не може. Цим додатком уже користуються учні та дорослі, які потребують підтримки. Ця програма засвідчує надзвичайну зацікавленість першої леді та її особисту включеність у роботу зі збереження психічного здоров'я населення, оскільки спрямована на надання допомоги (як онлайн, так і офлайн) та охоплює всі категорії населення.

Онлайн-підтримку як партнери програми надають такі організації та платформи:

– Центр допомоги врятованим – допомога для всіх, хто постраждав від війни; платформа містить ключові сервіси постраждалих від різних видів насильства в умовах війни;

– ГО «Громадський рух “Жіноча сила України”» – психосоціальна підтримка сімей військовослужбовців;

– БО «Фонд профілактики хімічних залежностей та СНІДУ»;

– Better Me – мобільний додаток із навичок самопомоги;

– 1+1 Медіа «Вулиця Сезам» – анімаційний освітній проєкт, який є частиною Sesame workshop;

– TEENTRGIZER – психологічні онлайн-консультації;

– Центр здоров'я та розвитку «Коло сім'ї» – академія стійкості;

– Психологічна допомога постраждалим від війни від БО «Майнді»;

– БФ «Ветеран хаб», на базі якого діє група підтримки «Жінки, які чекають»;

– «Поруч» – проєкт від ЮНІСЕФ з психологічної підтримки для підлітків, учителів і батьків;

– «Розкажи мені» – інтернет-платформа психологічної допомоги українцям.

Офлайн-допомогу можна отримати від:

– ГО «Фонд Маші» для жінок та дітей;

– «Коло сім'ї» – центр здоров'я та розвитку (для дітей, молоді, вагітних);

– «Лісова поляна» – центр психічного здоров'я та реабілітації МОЗ України;

– VETERAN HUB – простір для близьких захисників і захисниць та ін. Отже, бачимо, що

держава докладає максимальних зусиль для того, щоб бути готовою підтримати всі категорії громадян, які мають потребу в психологічній, матеріальній чи психосоціальній підтримці. Це свідчить про правильний шлях та приклад для кожного, як потрібно об'єднуватися для нашої спільної мети – ПЕРЕМОГИ та відновлення ментального здоров'я населення. Кожен курс, кожне навчання, кожна година самоосвіти є цінними, оскільки запити сьогоdnішніх учнів, батьків або педагогів суттєво відрізняються від тих, що були раніше, тому потребують додаткової освіти психологів і кожного, хто цікавиться питанням психосоціальної чи психологічної підтримки. Це великий ресурс, який зараз дає нам держава для можливості ефективно виконувати свою роботу та бути озброєними.

Доречно висвітлити зміст програми, яка впроваджена в багатьох містах і школах України завдяки Норвезькій Раді в справах біженців, програма, що має назву «Програма кращого навчання» (BLP), спрямована на вдосконалення освітнього процесу завдяки підтримці дітей у розпізнанні стресу та боротьбі з ним в умовах надзвичайної ситуації, покращенню здатності зосереджуватися та свідомій участі в освітньому процесі. Зазначена програма пропонує просту систему психосоціальної підтримки, так званий осередок відновлення, яку вони можуть використовувати щодня для відновлення дітей після травматичного досвіду та стресу.

BLP сприяє розумінню вчителями та дітьми нормальних реакцій на страх і стрес, а також пропонує методи управління цими реакціями, зокрема легкі вправи для заспокоєння, які можна використовувати в рамках постійних занять у класі: заняття на розуміння стресу, вправи на відновлення, вправи для заспокоєння, уроки боротьби зі стресом, роботу з батьками для сприяння відновлення.

Оскільки ми живемо та працюємо в надзвичайних ситуаціях, навчаючи дітей, ми, освітяни, також вчимося розпізнавати власний стрес. Вклад у підтримку українських дітей Норвезької Ради у справах біженців (NRS), яка виявила ініціативу впровадити цю програму в Україні, важко переоцінити, адже BLP вже дає позитивні відгуки від дітей, психологів і педагогів.

Вона охоплює три етапи підтримки залежно від складності ситуації:

Програма кращого навчання BLP-1 – це загальний підхід ППСП (перша психосоціальна підтримка), заснований на проведенні занять у класі, підходить для великої кількості дітей. Ця програма доречна для застосування на будь-якій стадії нової або затяжної кризи в різних умовах. Її також можна поєднати з іншими підходами психосоціальної підтримки. Учасники вивчають методи самоконтролю, виконують вправи на розслаблення, спрямовані на зниження стресу, поліпшення самопочуття, концентрації уваги. Саме ця програма була впроваджена в багатьох школах м. Київ (зокрема в Спеціалізованій школі № 49 з поглибленим вивченням французької мови) та інших містах України та вже дала позитивний результат. Учні з радістю взяли участь в навчанні технікам самодопомоги та надали позитивний зворотний зв'язок (шляхом проведеного опитування серед тих, хто працював за програмою). Усі заняття спрямовані на розуміння стресу, того як він впливає на людину, як проявляється в організмі (фізіологічні та психологічні зміни). Також учні ознайомилися з поняттям «нав'язливі думки» і виконували вправи, під час яких мали змогу відчувати, що таке нав'язливі думки і як вони впливають на життєдіяльність людини. Кожне заняття супроводжувалося рухливими вправами, вправами на баланс, відчуття власного тіла, пошук гармонії з собою та практичними вправами для самодопомоги в стані стресу. Звісно, під час виконання вправ діти пригадували різні тривожні стани, які могли їх засмучувати (іноді траплялися ситуації, коли дитина могла плакати, але це також хороший результат, адже часто проявити емоції буває дуже складно через різні причини, а сльози є першим кроком на шляху до звільнення від негативних думок і скупчення негативної енергії в тілі), проте саме так вони навчалися технікам самодопомоги, виконували спеціальні вправи для самозаспокоєння, спілкувалися та розуміли важливість підтримки і правильних думок, налаштування на те, що зараз вони в безпеці, а хвилювання – це лише залишки попередніх тривог.

Програма кращого навчання BLP-2 – призначена для роботи з невеликими групами дітей, які, додатково до стандартної програми навчання потребують психосоціальної підтримки та підтримки в навчанні. Ця програма підходить для раннього відновлення дітей та молоді, або у випадку тривалого вимушеного переміщення, коли умови для навчання стабілізувалися та впроваджується після впровадження рівня 1. Цей рівень програми застосовується з програмами неформальної та формальної освіти. Учасники освоюють техніки розслаблення та саморефлексії, а також опановують навчальні навички, які спрямовані на поліпшення їхньої здатності концентруватися, більш ефективно навчатися та зосереджувати увагу на тому, що відбувається в класі.

Програма кращого навчання BLP-3 – найбільш спеціалізована програма з підходом, що може бути використаний для невеликих груп дітей, які страждають від хронічних симптомів посттравматичного стресу, особливо нічних жахів. Вона може бути інтегрована в програми неформальної та формальної освіти, де Норвезька Рада у справах біженців має технічні можливості. Учасники дізнаються, як самостійно працювати зі своїм стресом і контролювати симптоми посттравматичного стресу. Коли ми перебуваємо в стані страху чи паніки, то важливо вміти ідентифікувати свої емоції та знати техніки самопідтримки, самозаспокоєння. Кожен, хто стикнувся з відчаєм чи горем, знає, наскільки важливо мати поруч людину, яка здатна повернути тебе до відчуття свого тіла, відчуття гармонії з собою.

Науковий та практичний досвід засвідчує, що власних ресурсів і партнерів, готових надати свою підтримку українській сфері освіти, досить багато та співпраця з ними базується на засадах партнерської взаємодії незалежно від того, хто та яку підтримку надає, адже запити є різні.

Важливим напрямом роботи є *психосоціальна підтримка дітей*, що постраждали внаслідок агресії росії проти України, адже діти, які зазнали стресу внаслідок конфлікту та кризової ситуації, часто мають труднощі з навчанням і шкільним життям. Вони переживають відчуття хаосу, втрату концентрації уваги та погіршення пам'яті, що ускладнює їхню успішність у класі та підготовку

домашнього завдання. Учителі, за підтримки батьків, відіграють важливу роль у нормалізації їхнього стану та відновлення для забезпечення можливості ефективно навчатися та розвиватися [9].

Українська освіта зараз проходить трансформацію, усі учасники освітнього процесу тісно співпрацюють для отримання кращого результату в навчанні. Активно впроваджується концепція «безпечної школи», яка охоплює як захист та запобігання будь-яких загроз щодо дітей, профілактику порушення їх добробуту, так і готовність у разі небезпек або надзвичайних ситуацій надавати допомогу, адже школа виступає установою, яка об'єднує місцеві громади, сім'ю, волонтерів, надає ресурси для розвитку вмінь долати труднощі та формувати резильєнтність.

Саме в школі діти відчують себе краще, тому роль вчителів і керівників шкіл надзвичайно велика, вони мають продовжувати створювати безпечне середовище, простір, де кожен зможе проявити свої емоції, висловити почуття та отримати практичні поради щодо самодопомоги чи отримати таку допомогу від вчителя або психолога закладу. Усе це сприятиме підтримці соціального благополуччя, адже привітна, дружня атмосфера робить процес навчання ефективнішим і покращує довіру між учнями та вчителями, створює базове почуття безпеки та позитивне мислення. У складних чи надзвичайних ситуаціях ці навички забезпечують відчуття базової довіри до світу, дають змогу контролювати свій стан (бути самоефективним), вчасно опанувати себе та співпрацювати з іншими дорослими, які можуть надати необхідну підтримку, не втратити відчуття приналежності та емпатійності тощо.

Так, О. Туриніна виділяє основні складники психологічної стійкості та гнучкості особистості при взаємодії:

- базова позитивна життєва позиція;
- оптимістична налаштованість, життєстійкість;
- навички та якості, що допомагають розв'язувати проблеми;
- соціальні зв'язки;
- самостійність, самоконтроль;
- наявність прагнень, орієнтація на майбутнє [10].

Таким чином, аналіз ситуації сьогодення засвідчує, що війна спричиняє серйозну і довготривалу шкоду як системі освіти, так і суспільству загалом. Ідеться насамперед про порушення базового права кожної дитини на освіту.

Вчені та освітяни-практики до довготривалих негативних наслідків зараховують: порушення циклів освіти; погіршення стану соціально-економічних інвестицій, зниження якості та актуальності вищої освіти, зниження ефективності проведення досліджень, продукування інновацій; психологічні проблеми, зокрема посттравматичний стрес і відмова повертатися до навчання тощо.

Теоретико-експериментальний аналіз літератури з проблеми державно-суспільного партнерства у сфері надання психологічної та психосоціальної підтримки дає змогу сформулювати висновки про те, що сфера освіти проходить новий етап трансформації та реформування, оскільки різні інституції об'єдналися для взаємодопомоги всередині країни. Значна підтримка надходить і від закордонних партнерів. Інноваційні практики, програми, проєкти, метою яких є збереження та зміцнення психічного здоров'я, надання психосоціальної підтримки та відновлення соціальних контактів, активно впроваджуються та дають позитивні результати, але про повернення до звичного способу життя нам ще далеко.

Українська освіта вимагає більшої уваги до проблем у складні часи та прагне продовження співпраці впродовж тривалого часу, адже значні результати приходять лише через тривалу цілеспрямовану діяльність.

Освітяни України безперечно є незламними, оскільки працюють в умовах підвищеного ризику і надзвичайних ситуацій задля продовження навчання та підтримки розуміння у світовій спільноті, що український народ талановитий та наполегливий і працюватиме, навіть якщо доведеться змінити місце чи країну проживання.

Результати нашого теоретико-експериментального дослідження засвідчують, що психосоціальна допомога постраждалим унаслідок воєнних дій передбачає багатоплановість і комплексний

характер роботи, вимагає координації зусиль всіх учасників освітнього процесу, а також організації міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії між спеціалістами відповідних служб щодо забезпечення повноцінної психологічної та соціально-педагогічної та психосоціальної допомоги.

Особливої уваги наразі потребують діти, адже в силу вікових особливостей вони ще не здатні самостійно вирішувати складні життєві ситуації та контролювати свій емоційний стан. Завданням фахівців із психосоціальної підтримки є супровід учасників освітнього процесу від початку кризової ситуації до повного відновлення, тому співпраця між сім'єю дитини, закладом освіти та іншими організаціями є важливою умовою на шляху до відновлення. А завданням держави є забезпечення освіти компетентними фахівцями у сфері психосоціальної підтримки.

Використані літературні джерела

1. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс / Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко; за заг. ред. Н. Гусак // Навчально-методичний посібник Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Київ : НаУКМА. – 2017. – С. 92.
2. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. – Київ : ПУЛЬСАРИ, 2017. – С. 216.
3. Лісова Н. І. Державно-громадське управління розвитком загальної середньої освіти в малих містах України : монографія / Н. І. Лісова. – Черкаси : Р. В. Пономаренко – 2018. – 360 с.
4. Чижевський Б. Г. Вимоги законів щодо розвитку сфери науки та освіти. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том III: Констатації та діалоги в просторі науки та освіти : кол. моногр. / ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. – Ужгород – Київ – Херсон : Посвіт, 2020. – С. 301–321.
5. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко, Л. Г. Царенко; за ред. З. Г. Кісарчук. – Київ : Логос, 2019. – 207 с.
6. Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії / О. І. Романчук. – URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Romanchuk_PTSD.pdf.
7. Плетка О. Психосоціальна підтримка підлітків, що пережили страхіття війни: метод. посіб. / О. Плетка. – Київ : Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. – 54 с.
8. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: матеріали круглого столу (9 липня 2014 р.). – URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>.
9. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій / О. Локшина, О. Глушко, А. Джурило, С. Кравченко, О. Максименко, Н. Нікольська, О. Шпарик // Український Педагогічний журнал. – 2022. – № 2. – С. 5–18. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-5-18>.
10. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Л. Туриніна. – Київ : Персонал, 2019. – 160 с.

References

1. Husak, N., Chernobrovkina, V., Chernobrovkin, V., Maksymenko, A., Bohdanov, S., Boiko; Husak, N. (Ed.) (2017). *Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: pidkhid rezyliens [Psychosocial support in emergency situations: the resilience approach]*. Kyiv, 92 p. [in Ukrainian].
2. Kerivnytstvo MPK z psykhichnoho zdorovia ta psykhosotsialnoi pidtrymky v umovakh nadzvychainoi sytuatsii [IPC Guidelines for Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Situations] (2017). Kyiv, 216 p. [in Ukrainian].
3. Lisova, N. I. (2018). *Derzhavno-hromadske upravlinnia rozvytkom zahalnoi serednoi osvity v malykh mistakh Ukrainy [State and public management of the development of general secondary education in small cities of Ukraine]*. [in Ukrainian].
4. Chyzhevskiy, B. H. (2020). *Vymohy zakoniv shchodo rozvytku sfery nauky ta osvity. Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy [Wimogi laws on the development of the sphere of science and*

education. Development of modern science and science: results, problems, prospects]. Kyiv – Kherson, P. 301–321. [in Ukrainian].

5. Kisarchuk, Z. H., Omelchenko, Ya. M., Lazos, H. P., Lytvynenko, L. I., Tsarenko, L. H., & Kisarchuk, Z. H. (Ed.). (2019). *Psykhologichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii* [Psychological help to the victims as a result of crisis traumatic events]. Kyiv. 207 p. [in Ukrainian].

6. Romanchuk, O. I. *Psykhotravma ta sprychyneni neiu rozlady: proiavy, naslidky y suchasni pidkhody do terapii* [Psychotrauma and her disturbances: manifestations, consequences and modern approaches to therapy]. Retrieved from: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Romanchuk_PTSD.pdf. [in Ukrainian].

7. Pletka, O. (2022). *Psykhosotsialna pidtrymka pidlitkiv, shcho perezhly strakhittya viyny* [Psychosocial support of teenagers who survived the terror of war]. Kyiv, 54 p. [in Ukrainian].

8. Balakireva, O. (2014). *Spektr problem vymushenykh pereselentsiv v Ukraini: shvydka otsinka situatsii ta potreb* [Range of problems of internally displaced persons in Ukraine: quick assessment of the situation and needs]. *Vymusheni pereselentsi v Ukraini: pytannya terminovogo ta seredn'ostrokovogo reaguvannya – Internally displaced persons in Ukraine: the matter of urgent and medium-term responses*. Retrieved from: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>. [in Ukrainian].

9. Lokshyna, O., Hlushko, O., Dzhurylo, A., Kravchenko, S., Maksymenko, O., Nikolska, N., & Shparyk, O. (2022). *Orhanizatsiia osvity v umovakh viiny: rekomendatsii mizhnarodnykh orhanizatsii* [Organization of education in war conditions: recommendations of international organizations]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*. 2, P. 5–18. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-5-18>. [in Ukrainian].

10. Turykina, O. L. (2019). *Psykhologhiia travmuiuchykh sytuatsii* [Psychology of traumatic situations]. Kyiv. [in Ukrainian].

Danko Antonina

PSYCHOSOCIAL SUPPORT AS A COMPONENT OF PUBLIC-SOCIAL INTERACTION UNDER MARTIAL LAW

Summary.

The article attempts to define the role of partnership between an educational institution and state and public organizations in providing psychosocial support to participants of the educational process (the population affected by war) during and after the war. The author examines the conditions for the effective provision of psychosocial support and the peculiarities of the state's readiness to face today's difficulties. The main ways to solve this problem are to preserve and strengthen children's mental health, restore social ties, and create a safe educational space with the help of various institutions providing psychological support on the basis of partnership.

The article analyses innovative practices and programs, online and offline resources for every Ukrainian aimed at supporting children and adults, as well as training projects for psychologists and educators that help to understand the essence of psychosocial work, provide practical skills to help participants in the educational process and are actively implemented in Ukraine: The Better Learning Program (BLP), implemented by the Norwegian Refugee Council; practical skills for coping with stress; psychosocial support for children and adults from the Association for Innovative and Digital Education course; the KROK educational game; a free online course "Social learning and interaction in an educational institution: learning through playing for a successful future"; the program "YOU ARE?" Program, that was created at the initiative of O. Zelenska (contains explanations of stress, reactions to stress, and exercises to help cope with different emotional states).

The results of our theoretical and experimental studies have shown that psychosocial assistance to victims of military operations involves a multifaceted and complex nature of work, requires coordination of efforts of all participants in the educational process, as well as the organization of intersectoral and interdepartmental interaction between specialists of relevant services in providing full psychological, social, pedagogical and psychosocial assistance.

Keywords: psychosocial support; pedagogy of partnership; state-society interaction; educational partnership; participants of the educational process; martial law.